

О. І. Попова,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Бердянський державний педагогічний університет)
poi2009bam@ukr.net

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

Анотація

У статті розкривається зміст різних підходів у підготовці майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності учнів: компетентнісного, діяльнісного, професіографічного, особистісно орієнтованого, технологічного, інтегративного. Це посилює практичну орієнтованість лінгвометодичної підготовки студентів – майбутніх учителів початкової школи.

Ключові слова: підготовка майбутніх учителів початкової школи, комунікативна компетентність молодших школярів; компетентнісний, діяльнісний, професіографічний, особистісно орієнтований, технологічний, інтегративний підходи в підготовці майбутнього вчителя початкової школи.

Summary

The article reveals the content of various approaches to the preparation of future primary teachers for formation of communicative competence of students: competence, activity, professional graphic, student-centered, technological, integrative. This reinforces linguamethodical practical orientation of students training – future primary school teachers.

Key words: training of future primary school teachers, communicative competence of Junior pupils; competence, activity, professorate, person-oriented, technological, integrative approaches to training of future teacher of primary school.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Політичні, соціальні, духовні, економічні зміни, що відбуваються в Україні, суттєво змінюють вимоги до рівня професіоналізму, інтелектуальних, соціокультурних, моральних якостей вчителя початкової школи, зокрема постає гостра потреба в модернізації його фахової підготовки. Засадничі положення цього процесу розроблені І. Багаєвою, І. Бехом, І. Галяміною, С. Гончаренком, І. Зязюном, Л. Коваль, В. Куніциною, Б. Ломовим, Н. Ничкало, С. Сисоєвою, В. Сластьоніним, О. Савченко, Л. Хомич, Л. Хоружою та ін., які враховують концепції гуманізації освіти вітчизняних учених – К. Ушинського, А. Макаренка, В. Сухомлинського та ін. щодо зростання рівня комунікативної компетентності людини в усіх сферах її життєдіяльності. Відзначаємо, що саме ця складова особистості майбутнього вчителя початкової школи дозволить здійснювати повноцінну професійну діяльність, забезпечить діалогізацію як пріоритетну форму спілкування.

Метою статті є розкриття змісту різних підходів у підготовці майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності учнів.

Виклад основного матеріалу. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності учнів в науковій літературі розглядалася в межах таких підходів:

1) професіографічного, який значною мірою орієнтований на вивчення

сутності професії вчителя початкової школи, професіограм і моделей професійної діяльності, практичного, раціонального, оптимізованого професійного навчання і, в подальшому, формування комунікативної компетентності молодших школярів та ін. (І. Зимня, Л. Петровська та ін.) [9; 12];

2) діяльнісного, який зумовлює парадигму дослідження підготовки майбутнього вчителя, де діяльність студента є специфічною формою його активності, яка включає в подальшому і процес формування комунікативної компетентності молодших школярів (Л. Анциферов, В. Байденко, З. Залібовська-Ільницька, О. Попова, Л. Уманський та ін.) [5; 7; 13];

3) компетентнісного, у контексті якого передбачено приведення підготовки майбутніх учителів до формування комунікативної компетентності у відповідність до нових умов і перспектив, виникнення стратегічної установки освіти на адекватність (Л. Бірюк, В. Болотов, Н. Василишина, Л. Васильченко, Л. Волкова, О. Гаун, О. Гура, І. Матійків) [3; 4];

4) технологічного, сутність якого визначається тим, що якість засвоєного конкретного матеріалу під час підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності учнів ґрунтується на потребах, здібностях, досвіді студента, вмінні самодіагностики психічного стану і прогнозуванні можливих варіантів своєї професійної поведінки в спілкуванні з іншими людьми та залежить від неухильного дотримання змісту й послідовності етапів упровадження нововведень (І. Дичківська, О. Дубасенюк, О. Євдокимов, С. Змеєв, В. Калінін [5].

Під поняттям „комунікативна компетентність” будемо розуміти інтегроване утворення, що включає в себе взаємозалежні критерії й ознаки, що відображають характер і особливості діяльності майбутніх учителів початкової школи. Професіограмою визначені його професійно важливі якості (емоційно-вольова стійкість, позитивна мотивація на досягнення успішного результату, а також здатність до зниження впливу різних факторів середовища, швидкого й оптимального розв’язання поставлених завдань, нормальної і підвищеної адаптації в екстремальних умовах, обґрунтування адекватних методів їх дослідження [11].

Компетенції можна тлумачити як сукупність здібностей реалізації свого потенціалу (знань, умінь, досвіду) для успішної творчої діяльності з урахуванням розуміння проблеми, подання прогнозованих результатів, визначення причин, що перешкоджають ефективній комунікативній діяльності, пропозиції щодо усунення їх, здійснення необхідних дій та оцінки прогнозованих результатів.

Компетентнісний підхід до підготовки майбутніх учителів початкової школи у ВНЗ полягає в оволодінні студентами системою ключових компетенцій та різних видів компетентностей, зокрема комунікативної, для успішної адаптації в суспільстві та здатності формувати її в учнів. Комунікативна компетентність майбутніх учителів початкової школи проявляється в оволодінні знаннями та цілеспрямованим їх застосуванням при вирішенні професійних завдань, що неможливо здійснити без теоретичних знань з української мови; методів, методик, прийомів розв’язування нетипових завдань; реалізації принципів психолого-педагогічного вивчення особистості [8].

Цілком погоджуємося з думкою З. Залібовської-Ільницької про те, що реалізація компетентнісного підходу в процесі професійної підготовки

майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності учнів передбачає: виявлення умов ефективного формування у студентів життєвої компетентності; визначення ключових компетентностей з метою їх ефективною реалізації у різних сферах життєдіяльності особистості; розробку моделей становлення комунікативної компетентності в студентів (з урахуванням сенситивних періодів розвитку); обґрунтування оптимальних технологій, що сприяють оволодінню компетентністю, розширюють можливості ефективного вибору особистістю життєвого шляху; розробку, апробацію та впровадженні модульних програм розвитку комунікативної компетентності; проектування та поетапну апробацію компетентісно зорієнтованого освітнього простору, спрямованого на становлення особистості як суб'єкта життєдіяльності; перебудову освітнього простору на діагностичній основі, апробацію інструментарію для оцінки рівня досягнень різних параметрів життєвої компетентності; апробацію програмно-цільового, мотиваційного управління навчально-виховним процесом; запровадження інтерактивних технологій, підвищення інноваційної культури педагогічних кадрів [7].

Компетентісний підхід реалізується в умовах ВНЗ шляхом теоретичної й практичної підготовки майбутніх учителів початкової школи в аудиторний та позааудиторний час і розглядається як специфічний спосіб професійного буття, що забезпечує безперервний розвиток особистості шляхом її адаптації до умов життя і його змін [14].

Сутність професіоналізації особистості майбутнього вчителя початкової школи до здійснення формування комунікативної компетентності учнів полягає в професійному та особистісному розвитку студентів. На нашу думку, це не завжди планомірно-поступовий, лінійний, безконфліктний процес, оскільки зумовлюється постійною перебудовою ціннісних орієнтацій, які стимулюють самопізнавальну та саморозвивальну активність студентів [13].

У межах *особистісно орієнтованого підходу* професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності учнів передбачає врахування індивідуальних особливостей кожного учасника навчально-виховного процесу, його потенційних можливостей, темпів розвитку, рівня комунікативних знань, умінь та навичок з метою окреслення індивідуальної траєкторії розвитку кожного студента. Орієнтація на особистість майбутнього фахівця вимагає такої організації навчального та комунікативного простору, у якому постійно створювалися сприятливі психолого-педагогічні умови, реалізувалася фасилітативна функція викладача в умовах суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Це, у свою чергу, визначає необхідність створення ситуації вибору найбільш ефективних форм, методів, прийомів, засобів навчання та ситуації успіху на кожному етапі професійного та особистісного зростання майбутнього вчителя початкової школи в умовах університету [7].

Прагнення оптимізувати підготовку майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності учнів зумовило використання *технологічного підходу*, в межах якого розглядається і педагогічна технологія, під якою вчені розуміють вивчення, розробку і системне використання принципів організації навчального процесу на основі новітніх досягнень педагогіки, психології, теорії управління та менеджменту, інформатики, соціології тощо для розробки таких засобів навчання, яке підвищують

ефективність навчального процесу.

Таким чином, навчання не може зводитися виключно до передачі знань, відпрацювання навчальних дій і операцій і, як історично сформований вид діяльності, має специфічне вираження в різних її видах. Варто зазначити, що основу процесу навчання складає самоорганізація цієї діяльності, що зумовлює наявність особистісно значущого її результату. Залежно від цілей навчання одні й ті ж знання можуть засвоюватися з різною повнотою, глибиною, узагальненістю, усвідомленістю тощо. Це повною мірою відноситься і до комунікативних знань [1].

На думку З. Залібовської-Ільницької, до об'єктивних якостей комунікативних знань відносяться повнота, глибина, оперативність, конкретність, узагальненість, систематичність, системність, до суб'єктивних – гнучкість, згорнутість, усвідомленість, міцність. Усвідомленість є найважливішою вимогою до комунікативних знань. Наявність цих якостей повинна обов'язково перевірятися спеціально підготовленими навчальними завданнями для визначення ефективності підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності учнів. Використання технологічного підходу до підготовки майбутніх фахівців допоможе вдосконалити навчальний процес, доповнити взаємопов'язані елементи: мотивацію, діяльність, управління цією діяльністю викладачем тощо. Ці складові можуть вдосконалюватися, в результаті чого сформується різні технології навчання, зокрема, технології підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування комунікативної компетентності молодших школярів [7; 13].

Ідеї *інтегративного підходу* в підготовці майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності учнів ґрунтуються на підвищенні рівня якості професійних знань, умінь, навичок у процесі інтегрування наук. Це посилює взаємні зв'язки між їх структурними компонентами і забезпечує здобуття нових результатів, підсилюючи ефективність наукових досліджень. Кожний вид інтегрованих зв'язків виконує певну дидактичну функцію, а разом вони сприяють утворенню системи знань, їх синтезу, а також розвитку особистості, цілісності її світогляду [10].

Безперечно, підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності учнів здійснюється на основі інтегрування предметів лінгводидактичного циклу. Базовою навчальною дисципліною для студентів спеціальності “Початкова освіта” факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв Бердянського державного педагогічного університету є “Сучасна українська мова з практикумом”, знання якої поглиблюються під час вивчення студентами курсів: “Основи культури і техніки мовлення”, “Основи педагогічної майстерності”, “Риторика”, “Методика викладання української мови”, спецкурсу “Професійне мовлення майбутніх учителів початкової школи”. Цей процес має суттєві внутрішні зв'язки: елементи знань про мову, комунікацію, мовлення як предмет вивчення названих вище дисциплін.

Міждисциплінарні внутрішні зв'язки простежуються між збагаченням словникового запасу студентів і розвитком граматичної будови їх мовлення; постійним духовним розвитком, дотриманням моральних, етичних норм, насамперед етики спілкування і здатністю берегти і розвивати мовні традиції

народу; отриманням додаткової інформації про співрозмовника і уміннями оцінювати його емоційний стан, пояснювати зміст його висловлювань, розуміти можливий підтекст; уміннями готувати себе до слухання і підтримання розмови; швидким переглядом друкованого тексту і якісним засвоєнням прочитаного [7; 13].

Висновки і перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Отже, використання компетентнісного, діяльнісного, професіографічного, особистісно орієнтованого, технологічного, інтегративного підходів підсилює практичну орієнтованість технології підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності учнів.

Подальші розвідки будуть висвітлювати практичні рекомендації щодо підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барановська Л. В. Навчання студентів професійного спілкування : [монографія] / Л. В. Барановська. – Біла Церква : Сектор оперативної поліграфії РВІКВ БДАУ, 2002. – 256 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Флорій Сергійович Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 334 с.
3. Болотов В. А. Компетентностная модель : от идеи к образовательной программе / В. А. Болотов, В. В. Сериков. – М. : Педагогика, 2003. – № 10. – С. 8–14.
4. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація : навч. посіб. / Н. П. Волкова. – К. : Академія, 2006. – 256 с.
5. Дубасенюк О. А. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності : [монографія] / О. А. Дубасенюк, Т. В. Семенюк, О. Є. Антонова. – Житомир : Житомир. держ. ун-т, 2003. – 191 с.
6. Енциклопедія освіти / [голов. ред. В. Г. Кремень] / Академія педагогічних наук України. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
7. Залібовська-Ільніцька З. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх вчителів / З. В. Залібовська-Ільніцька // Вісник ЖДПУ. – Житомир, 2003. – № 13. – С. 124–127.
8. Зеер Э. Ф. Ключевые квалификации и компетенции в личностно ориентированном профессиональном образовании / Эвальд Зеер // Образование и наука. – 2000. – № 3. – С. 3–16.
9. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / Ирина Александровна Зимняя // Дайджест педагогічних ідей та технологій. – 2003. – № 4. – С. 18–27.
10. Куницына В. Н. Межличностное общение : [учебник для вузов] / В. Н. Куницына, Н. В. Казаринова, В. М. Погольша. – СПб. : Питер, 2002. – 544 с.
11. Педагогика / [ред. И. Т. Огородникова, П. Н. Шимбарева]. – М., 2015. – 254 с.
12. Петровская Л. А. Компетентность в общении / Л. А. Петровская. – М. : Изд-во МГУ, 2014. – 216 с.
13. Попова О. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи : навч.-метод. комплекс / Ольга Попова. – Бердянськ : Видавець Ткачук О. В., 2016. – 260 с.
14. Психологія і педагогіка життєтворчості : навч.-метод. посібник / [за ред. В. М. Доній та ін.]. – К., 1996. – 792 с.

Стаття надійшла до редакції 02.09.2017